

Abdulah Šarčević

In memoriam prof. dr. Sadudinu Musabegoviću

**LJUDSKA EGZISTENCIJA, ESTETIČKI UM I FILOZOFSKO MIŠLJENJE:
FILOZOFSKI DISKURS MODERNE:
KRITIKA DRAMATURGIJSKOG UMA**

O Sadudinu Musabegoviću (1939–2014)

Bio je i ostat će tanahno zrcalo duha i duhovnosti.

Dopusti mi, Bože, prosvjetljenje, koje si Ti predvidio za čovječanstvo. Ohrabri me da štujem i da slijedim takve žive primjere koji čuvaju Tvoj duh – duh u nama i s onu stranu svih nas, duh Jednog i mnogostrukog – prosvjetljenje Kristovo, Buddhino, Lao-Tseovo i profeta, mudraca, filozofa, pjesnika, slikara i svih stvaralaca i umjetnika, i svih nesebičnih ljudi, svetaca i majki, poznatih i nepoznatih, onih visokih i onih nižih... – djece svih vremena i svih obitavališta – čiji duh i primjer ostaje kod nas i u nama svima za sva vremena.

Yehudi Menuhin¹

Prof. dr. Sadudin Musabegović rođen je u Prijepolju 19. 10. 1939. godine. Osnovnu i srednju školu završio je u svom rodnom mjestu, a akademske 1956/1957. godine upisuje Filozofski fakultet u Beogradu, grupu jugoslavenske i svjetske književnosti. Filozofski fakultet završava u januaru 1962. godine. Postdiplomski studij na Filozofskom fakultetu u Beogradu, Odsjek za filozofiju, smjer Estetika, upisuje 1962. godine. Iste godine objavljuje svoje prve tekstove iz teorije umjetnosti u *Studentu* i upisuje Visoku filmsku školu u Beogradu, koja je osnovana 1961. godine i na kojoj su predavali najeminentniji profesori i teoretičari umjetnosti i filma ne samo iz Beograda i Zagreba nego i iz cijelog svijeta. Ovaj podatak je važno istaći zbog profiliranja znanstveno-teorijskog interesa prof. dr. Musabegovića, koji se kretao od svjetske i jugoslavenske književnosti, preko filozofije i estetike do filmologije.

Magistarsku radnju *Vrijeme kao elemenat strukture filmskog djela* uspješno je branio u maju 1965. godine pred Komisijom u sastavu: prof. dr. Bogdan Šešić, kao predsjednik, te prof. dr. Dragan Jeremić i prof. dr. Vladimir Petrić, kao članovi Komisije. Iste godine privodi kraju studij na Visokoj filmskoj školi. U septembru 1965. odlazi na odsluženje vojnog roka.

Nakon izlaska iz vojske, 1966. godine, dolazi u Sarajevo gdje se, početkom 1967. godine, zapošljava u analitičkoj službi CKSKBiH-a kao analitičar za nauku i kulturu. Iste godine pokreće, zajedno sa Kasimom Prohićem, omladinske revije za umjetnost, nauku i društvena pitanja „Lica“. Bio je član njene prve Redakcije. U analitičkom odjeljenju CKSKBiH-a jedan je od pokretača

1 Mein Gebet (jedan od najuglednijih muzičara našeg vremena), u: *Ja zum Weltethos*, str. 105.

časopisa za društvena pitanja „Politički spektar“, koji će 1972. godine prerasti u časopis za teoriju i praksu samoupravnog društva „Opredjeljenja“, čiji je glavni i odgovorni urednik, a koji će profesionalno uređivati sve do 1978. godine. U Parizu je na studijskom boravku 1970/1971. godine. Kratkometražni film „Soba“ snima 1972. godine, a ovaj film će predstavljati bosanskohercegovački kratki film na smotri jugoslavenskog filma u Parizu. U izdavačkoj kući „Svjetlost“ objavljuje knjigu teorijskih tekstova i eseja *Planovi i sekvence* 1976. godine. Knjiga je kandidirana za *Šestoaprilsku nagradu grada Sarajeva*.

Na tek osnovanoj Akademiji likovnih umjetnosti u Sarajevu izabran je u zvanje docenta na predmetima *Osnovi marksizma* i *Marksistička estetika* 1978. godine. Ovi predmeti će se vremenom, na njegovu inicijativu, transformirati u grupu predmeta: *Estetika*, *Likovna estetika*, *Sociologija dizajna* i *Industrijska estetika*, koje će izvoditi više od dvadeset godina. U referatu za izbor, koji su potpisali prof. dr. Kasim Prohić, prof. dr. Muhamed Filipović, prof. dr. Muhamed Karamehmedović, naročito je istaknuto da

„sve Musabegovićeve tekstove odlikuje suvereno vladanje materijom, originalan pristup problematici, strogost kritičkog prosuđivanja, autentičan osjećaj za umjetnički fenomen kao takav i, nadasve, koherentnost kritičkog izvođenja i kritičke elaboracije“.

Iste godine je izabran i za zamjenika sekretara GKSK Sarajevo.

Doktorsku disertaciju pod naslovom *Mimetički i konstruktivni momenat u umjetnosti* brani 1980. godine pred Komisijom u sastavu: prof. dr. Kasim Prohić, prof. dr. Dušan Stojanović i prof. dr. Abdulah Šarčević. Pored nastave koju drži na Fakultetu, izabran je 1982. godine za glavnog i odgovornog urednika revije za nauku, kulturu, umjetnost i društvena pitanja „Odjek“, koju uređuje, kao glavni i odgovorni urednik, sve do 1989. godine. Iste godine izlazi njegova knjiga *Mimesis i konstrukcija* u izdanju izdavačke kuće „Veselin Masleša“, za koju dobija *Šestoaprilsku nagradu grada Sarajeva* i godišnju nagradu „Veselina Maslaše“ za nauku.

Na Akademiji scenskih umjetnosti u Sarajevu izabran je 1986. godine na predmetu *Istorija i teorija filma*, a onda na predmete *Filmologija* i *Estetika filma*. U referatu za izbor, koji su potpisali prof. dr. Tvrтко Kulenović, prof. dr. Razija Lagumdžija i prof. dr. Abdulah Šarčević, rečeno je, između ostalog:

„Knjige prof. dr. Sadudina Musabegovića otkrivaju sposobnost da se o filmu razmišlja kao o samostalnoj i osobenoj umjetnosti, određenoj sistemom zakona vlastite konstrukcije, i to podjednako u historijskoj projekciji i teorijskoj vizuri, ali i rijetku sposobnost da se film razumijeva u kontekstu najširih duhovnih iskustava (...)“.

Knjiga *Mimesis i dekonstrukcija* uvrštena je 1991. godine u izdavački program jedne od najuglednijih biblioteka u onome vremenu, sarajevski „Logos“. No, uslijed poznatih ratnih okolnosti, knjiga nije ugledala svjetlo dana; samo su neki njeni dijelovi objavljeni, skoro deset godina kasnije, u knjizi *Sliv i vir*.

Ostaje u Sarajevu i nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu i aktivno učestvuje u formiranju duhovnog otpora grada pod opsadom. Piše tekstove, otvara izložbe, pokreće brojne kulturne aktivnosti, posebno na Akademiji likovnih umjetnosti. Za dekana Akademije izabran je ratne, 1993. godine, a na toj funkciji ostaje do 2000. godine. Angažira se na obnovi filozofskog života u gradu pod opsadom. Aktivno učestvuje na međunarodnim filozofskim skupovima koji se organizuju i u prostorijama Akademije likovnih umjetnosti, koja postaje središtem kulturnog otpora grada. Zajedno sa grupom filozofa koji su ostali u gradu radi na obnovi ugaslog časopisa *Dijalog*, koji ponovo počinje izlaziti 1994. godine. Istovremeno, pokreće malu filozofsku biblioteku „Dialogos“, čiji je urednik i u kojoj mu 1995. godine izlazi knjiga *Karta i teritorija*. U poznatoj biblioteci „Svjetlosti“ – „Raskršća“, objavljuje knjigu *Žargon otpatka* 1988. godine. Najzad, u biblioteci Međunarodnog centra za mir „Veliko podne“ štampana je njegova knjiga *Sliv i vir: Ogledi o umjetnosti* 2000. godine. Iste godine kao gostujući profesor drži predavanja na Indiana University of Pennsylvania. Član je Odbora za filozofiju i društvenu teoriju ANUBiH-a. U toku 2005. godine pojavljuje se knjiga „Raz/lik/a art“, a u 2006. godini „Rasuta kazivanja“ u izdanju Međunarodnog centra za mir.

S kraćim teorijskim tekstom „Svijet umjetničkog djela“, objavljenim u listu studenata Beogradskog univerziteta *Student*, počinje 1962. godine veoma plodna spisateljska djelatnost prof. dr. Musabegovića, čiji je rezultat – pored pet objavljenih knjiga – veliki broj članaka, rasprava, studija, eseja iz estetike, umjetničke i društvene teorije i kritike, objavljenih u časopisima, revijama, dnevnicima, što su izlazili kako na cijelom prostoru bivše Jugoslavije tako i u inostranstvu. Sve to čini jednu veoma opsežnu bibliografiju koju nije moguće ovdje ni približno obuhvatiti niti predstaviti. Stoga ćemo, u ovom kratkom osvrtu, veoma sažeto prikazati samo njegove objavljene knjige, zatim, spomenuti još neke članke i studije objavljene na našem i na stranim jezicima, učešće na naučnim međunarodnim skupovima, editorsku aktivnost, koja čini veoma značajan dio njegovog ukupnog naučnog i stvaralačkog angažmana i, sasvim kratko, pedagošku djelatnost.

Objavljene knjige

Prof. dr. Sadudin Musabegović objavio je sedam knjiga, i to sljedećim redoslijedom:

Planovi i sekvence (1976),
Mimesis i konstrukcija (1982),
Karta i teritorija (1995),
Žargon otpatka (1998),
Sliv i vir (2000),
Raz/lik/a/art (2005),
Rasuta kazivanja (2006),
Film kao vremenski oblik: Fenomenologija filma: Estetika (2008).

Ako bi se htjela povući neka zajednička nit između njih koja ih povezuje, onda bi ona bila u tome da svaka od njih predstavlja „novo djelo u njegovom stvaralačkom opusu“, s jedne, i da je svaka od njih, sa svojim osobenim pismom, promovirana od naučne i umjetničke kritike kao stvarni doprinos našoj naučnoj, umjetničkoj i društvenoj misli, s druge strane. Tako su, između ostalih, o knjizi *Planovi i sekvence* pisali, sa najvišim ocjenama, akademik Tvrtko Kulenović,

Velimir Stojanović, Svetozar Guberinić, Nikola Stojanović, a akademik Muhamed Filipović je u svojoj recenziji, kao preporuci za štampanje knjige, zapisao: „Posmatrano u cjelini, ova knjiga nesumnjivo znači: obogaćivanje naše teorije umjetnosti i njenih medija; doprinos teorijsko-estetskom osvjetljavanju našeg filma (...)“. Akademik Muhamed Filipović, Bakir Tanović i Nikola Stojanović su obrazložili i potpisali prijedlog i kandidaturu knjige za *Šestoaprilsku nagradu grada Sarajeva*.

Knjiga *Mimesis i konstrukcija*, koja se pojavila 1982. godine u izdanju izdavačke kuće „Veselin Masleša“, naišla je, također, na izuzetan prijem naučne kritike. Knjiga je dobila *Šestoaprilsku nagradu grada Sarajeva* i proglašena je, zajedno sa knjigom *Islamska epigrafika* Mehmeda Mujezinovića (posthumno), najboljom knjigom iz oblasti nauke objavljenom te godine u „Veselinu Masleši“. U obrazloženju „Maslešine“ nagrade se, između ostalog, kaže:

„Musabegovićeve knjige *Mimesis i konstrukcija* predstavlja značajno istraživačko ostvarenje u oblasti novije filozofsko-estetičke misli. Ona je, svojim metodskim postupkom i provedbom, kao i dosegom analiza i uvida koje sadrži, ne samo postavila nova pitanja o strukturi i biti umjetnosti, njezine svekolike prakse, već također ponudila našoj kulturnoj i naučnoj javnosti djelo koje svjedoči o ozbiljnim teorijskim prodorima i misaono-teorijskim pomacima (...). Musabegovićeve knjige je jedna od onih koja je utemeljena na svestranom poznavanju sklopa pitanja o kojima raspravlja, koja je autentično naučno djelo čiji je ključni doprinos našoj filozofsko-estetičkoj teoriji neosporan. Ona, zacijelo, spada u više stupnjeve naših teorijskih iskustava i velikih rasprava o umjetnosti kao životu koji sam o sebi svjedoči, ali i o vremenu.“²

U dnevnoj štampi i periodičnoj naučnoj literaturi kao i u audiovizuelnim medijima knjiga je propraćena sa više od dvadeset kritičkih i analitičkih prikaza sa najlaskavijim ocjenama. O knjizi su, između ostalih, pisali Kasim Prohić, Abdulah Šarčević, Sulejman Bosto, Nikola Stojanović, Tomislav Gavrić, Milan Vlajčić, Mladen Subotić i dr.

Za knjigu *Karta i teritorija*, objavljenu u biblioteci „Dialogos“ 1995. godine, a za koju je njen autor rekao da je nastala iz nužde, nipošto zadovoljstva, pogotovu ne zadovoljstva pisanja, akademik Arif Tanović, njen recenzent, istakao je da je riječ o knjizi nevelikoj po obimu, ali veoma značajnoj po smislu i sadržaju.

Knjiga *Žargon otpatka*, koja je pisana „od rane jeseni 1992. godine do poznog ljeta 1993. godine“, a za koju je Ivan Lovrenović rekao da je fascinantna (*Dani*, 27. 7. 2001), izašla je u poznatoj biblioteci „Svjetlosti“ – „Raskršća“ 1998. godine. Knjiga je skrenula na sebe medijsku pozornost i izazvala veoma veliku pažnju kritike. Za nju je Azra Begić, jedan od njenih recenzenata, rekla: „Ova knjiga je aktuelna, jezgrovita (u njoj nema tzv. praznog hoda), inteligentna i zanimljiva kao štivo, pa joj neće biti teško da nađe put do svog zahvalnog čitaoca, u koje i sama spadam. Voljela bih, uz to, da se ona, tim prije što je relativno kratka, objavi – osim na bosanskom – i najednom od svjetskih jezika (francuskom ili engleskom), budući da je smatram reprezentativnom u najboljem smislu te riječi.“ Profesor Ugo Vlasisavljević u svom veoma opsežnom i analitičkom eseju – objavljenom u dva nastavka u *Oslobođenju* (14. 6. 1998. i 21. 6. 1998) pod naslovima „Misliti nemišljeno radikalnog zla“ i „S one strane života i smrti“ – o knjizi, pored ostalog, piše:

² Abdulah Šarčević.

„Sadudin Musabegović nije jedini koji misli da se veliko zlo sručilo na Bosnu i Hercegovinu. Ali je jedan od rijetkih koji pokušava da misli, u emfatičkom smislu riječi, to *zlo*: što će reći da ga je postavio kao *nemišljeno*, kao zagonetku, kao ono što tek treba iznijeti na vidjelo.“ O knjizi su još, kao o veoma visokom vrijednosnom rezultatu, govorili i pisali akademik Arif Tanović, koji je njen prvi recenzent, zatim, Mile Stojić, Ivan Kordić, prof. dr. Rada Ivekovic, prof. dr. Radovan Ivančević i dr.

I, najzad, u biblioteci „Veliko podne“ Međunarodnog centra za mir izlazi njegova knjiga *Sliv i vir: Ogledi o umjetnosti* 2000. godine, koja se, istina, ne u ovakvom finalnom obliku, trebala pojaviti još 1992. godine pod naslovom *Mimesis i dekonstrukcija*, u veoma uglednoj filozofskoj biblioteci „Logos“. Jedan od njenih recenzenata, prof. dr. Sulejman Bosto, napisao je, između ostalog, o knjizi: „Tako ovim Musabegovićevim djelom dobivamo izuzetan proizvod jednog rafiniranog duhovnog napora kojeg odlikuje misaona prodornost, visoka jezička kultura, stilska profinjenost i imponirajuća intelektualno-estetska senzibilnost. Pri tom Musabegović uzorno demonstrira jedan tip filozofske kulture i jezika koja uključuje misaoni takt, brižljivo i nenasilno ophođenje s fenomenima, neku vrstu intelektualne tolerancije i *sluha* za dijaloški modus života mišljenja i života umjetnosti. Po svim odlikama, i po formi i po sadržini, *Sliv i vir* ulazi u red najrespektabilnijih djela naše filozofske i kulturne produkcije uopće.“ O veoma visokim teorijskim i kritičkim dometima knjige te njenoj stilističkoj elaboraciji još su govorili i pisali i akademik Abdulah Šarčević, koji je ujedno i njen prvi recenzent, akademik Arif Tanović, akademik Tvrtko Kulenović, akademik Vladimir Premec, prof. dr. Rada Ivekovic i dr. U tom tekstu Abdulaha Šarčevića (SAD, 10. 4. 2000) kaže se: „Riječ je, zacijelo, o filozofskom i estetičkom tekstu u kojem autor ispisuje ono što je u znaku estetike moderne i postmoderne, o estetičkom iskustvu i dometima umjetnika, slikara i pisaca u Bosni i izvan Bosne. On je u znaku ‘dugog luka’, njegovih kriptičnih likova, simbola etc. A ‘savijanje drugog luka’ je ustvari dug prema prvom, prema knjizi *Mimesis i konstrukcija* (...). Riječ je o konfiguraciji suvremene estetike, estetičkog iskustva, koja je bitno suodređena modernom i postmodernom, metaforologijom geometrije i pojmova kao što su: sliv, vir, vrtlog ili kolovrat, vir/izvor, ušće u toku. U tom je smislu Musabegović virtuoz estetičke refleksije, nove fenomenologije događanja, umjetnosti ili svijeta života. On komunicira sa plodnim uvidima mislilaca kao što su: Derrida, Adorno, W. Benjamin, Umberto Eco, J. F. Lyotard etc. (...). Musabegović nas uvodi u središnje polje diskursa suvremene estetike, promišljanja pojmova (...). Autorova istraživanja zahvaćaju obuhvatno polje estetičke teorije – napose one Adornove – u kojoj je kritika i negacija smisla (...) također kritika i negacija mimesisa kao reprezentacije, izraza kao saopćenja, izvještaja, tvrdnje. Sa ovog filozofskog i estetičkog stanovišta možemo reći da Sadudin Musabegović na zaista suveren način, sa plodnim i novim uvidima pokazuje koliko je montaža novi oblikotvorni princip. I to sa reinterpetacijom Adornove teorije montaže i šoka. U tom pogledu problematiziranje odnosa film – jezik, pitanje filmskog jezika, ima u vidu ne samo opću semiologiju ili semiologiju filma (Dušan Stojanović), Ingardenovu estetiku, Musabegović vrlo brižljivo analizira, prije svega, tri paradigmatična stanovišta (Dušan Stojanović). Kao rijetko koja knjiga ove vrste ona iskazuje estetiku slikarstva, izuzetne estetičke vrijednosti koje na modernu scenu uvode slikari: Dževad Hozo, Emir Dragulj, Bekir Misirlić, Edin Numankadić, Salim Obralić, Nusret Pašić, Ljubo Perčinlić, Mirsad Konstantinović, Milan Stanojev. To su svakako eseji iz polja estetike slikarstva, njegovih svagda jedinstvenih i neponovljivih vrijednosti. Sa plodnim uvidima u mogućnosti estetike slikarstva, sa svagda svojevrsnom fenomenologijom simbola ili paradigmi, putem imanentne analize i dovođenja do pojma onog likovnog univerzuma, svi eseji su pisani

visokom autorskom stilizacijom. I predstavljaju konstitutivni dio estetičke istine slikarstva u Bosni, s obzirom na modernu i postmodernu. I u tom pogledu oni su vrijeme, rečeno Hegelovim jezikom, događanja slikarstva dovedeno do pojma, do onog osebnog filozofskog izraza. S obzirom na sve kvalitete knjige *Sliv i vir*, na fenomenologiju poetike, slikarstva i narativnog diskursa, literature, ova knjiga Sadudina Musabegovića predstavlja veoma značajno artikuliranje i produbljanje naše filozofske, estetičke, znanstveno-fenomenološke produkcije. I ono je novo djelo u Musabegovićevom stvaralačkom opusu. U esejima je na briljantan način stiliziran kritički ogleđ o slikarstvu i literaturi, o živoj duhovnoj realnosti.“

To je dio teksta Abdulaha Šarčevića koji je napisan 10. 4. 2000. godine u Sjedinjenim Američkim Državama. On govori o osobnosti filozofsko-estetičkog djela prof. dr. Sadudina Musabegovića. Iz njega je vidljiva zamašna uloga ovog originalnog i iznimnog znanstveno-duhovnog stvaraoca.

Kako svojim filozofskim stanovištem tako i specifičnim sadržajnim analizama Musabegovićevo djelo je znatno obogatilo naša teorijska istraživanja suvremene estetike, estetike slikarstva i književnosti.

Pored ovih knjiga, Musabegović je, kako je to već istaknuto, objavio i veliki broj članaka i studija, eseja i prikaza, svakako neusporedivo više na našem nego na stranim jezicima. Iz razloga koji su već navedeni, ovdje će biti spomenuti samo još neki članci objavljeni na našem jeziku, dok će nešto veća pažnja biti posvećena također izabranim tekstovima objavljenim na stranim jezicima. Prije svega od tzv. domaćih tekstova posebnu pozornost zaslužuju:

„Vrijeme kao elemenat strukture filmskog djela“, objavljen u „Vidicima“, BGD, 1965. godine, i „Kontinuitet filmskog vremena“, objavljen u „Filmskoj kulturi“, Zagreb, 1967. godine, zato što su dio jednog šireg teorijskog rada koji nije u cjelini objavljen, zatim, eseji: „Politika i imaginarno“, „Oko“, Zagreb, 1982. godine, i „Poezija i metafizika i filozofija samoće“, „Odjek“, 1988. godine.

Rasprava „Iskustvo mnogostrukog, rasredištenog, poliperspektivnog“ podnijeta je kao uvodno izlaganje za okruglim stolom „Bosanski duh“ (Sarajevo, 6. 11. 1994) i objavljena u „Dijalogu“ kao i u posebnoj knjizi, a prevedena je i objavljena na njemačkom jeziku.

Tekst „Memorija i vizija“, objavljen u „Oslobođenju“ (25. 10. 1996), preveden je na češki i engleski jezik i u katalogu velike izložbe Jirija Sozanskog u Briselu predstavljao je jedan od njegovih uvodnika.

Izlaganje „Etičko-estetske komponente kulturnog naslijeđa“, podnijeto na skupu koji je 1997. organizirao UNESCO o zaštiti kulturnog naslijeđa, autorizovano je i objavljeno u „Dijalogu“ (1-2, 2001).

Časopis *The New Combat* (1994) prevodi na engleski i objavljuje dio njegove knjige *Žargon otpatka*, tada još u rukopisu, pod naslovom *The Death of Vukovar*.

U internacionalnom broju „Dialogue“ (1995) preveden mu je na francuski i objavljen još jedan dio knjige *Žargon otpatka* pod naslovom „Ville dechet, Interduction a la description de la necropole“.

U zborniku „Vstreči evropskih kultur“, Moskva, 1996, izlazi njegov tekst „Kultura i ugroza ekolozičke katastrofi“.

Stefan Mitzlaf i Marcus Breindl preveli su sa francuskog prevoda na njemački tekst „Ville dechet“ objavljen u „Diloque - A Philosophcal Journal“ (1-2. 1995) i jedan njegov dio, ispisan na crnom kartonu, postavili kao eksponat instalacije koju je u Kasselu izveo Jiri Sozanskv. Učesnik je i podnosilac saopćenja na međunarodnim naučnim skupovima u Moskvi 1989. (*Humanizam u umjetnosti*), Prohor pčinskom 1991. (*Susret evropskih kultura*), Sarajevu 1994. (*Stanje opsade*) i 1995. (*Destrukcija i tolerancija*). Gostujući je profesor 2000. na Indiana University of Pennsylvania.

Editorska aktivnost

Značajan dio aktivnosti prof. dr. Musabegovića odnosi se na njegovu editorsku djelatnost, posebno u području periodične literature, koja je predstavljala javnu sferu njegovog djelovanja u polju naučnog, kulturnog i umjetničkog života, na koju ćemo ovdje samo upozoriti. Ta dimenzija njegovog angažmana kontinuirano traje još od 1967. godine, kada je, kao jedan od pokretača i članova prve Redakcije „Lica“, nastavio svoj editorski angažman, preko uređivanja „Političkog spektra“, „Opredjeljenja“ i, posebno, dugogodišnjeg vođenja revije „Odjek“, koja je u to vrijeme predstavljala jedno od najutjecajnijih i najkompetentnijih naučnih, umjetničkih i kulturnih glasila na prostoru bivše Jugoslavije.

U toku rata zajedno sa grupom filozofa koji su ostali u gradu pod opsadom učestvuje u ponovnom pokretanju časopisa „Dijalog“ i male filozofske biblioteke „Dialogos“, čiji je i urednik. U biblioteci je, u toku njenog izlaženja, objavljeno jedanaest naslova, među kojima su i knjige „malog formata“, neke prvi put štampane kod nas: Charlesa Taylora, Pascala Brucknera, Jürgena Habermasa, Jacquesa Derridae. Mala biblioteka je predstavljala svojevrsnu inovaciju u našoj izdavačkoj djelatnosti, tim prije što praksa kratke konceptualne forme ukoričene u knjigu i nije posebno njegovana u našoj filozofskoj literaturi.

Pedagoška aktivnost

Kao profesor estetike i teorije umjetnosti na Akademiji likovnih umjetnosti u Sarajevu, prof. Musabegović je u pedagoškom procesu skoro četvrt stoljeća radio na stalnom unapređenju ovih disciplina, a na tragu tendencija i kretanja u savremenoj teoriji umjetnosti i umjetničkoj praksi. I kao dugogodišnji dekan Akademije, on nije, ni u najtežim okolnostima, okolnostima opsade i razaranja grada, osipanja kadrova i studenata, dopustio devalviranje naučno-umjetničkog karaktera njenog nastavno-obrazovnog procesa. Isti, visoko uzdignuti kriterij naučno-umjetničke kompetencije u osnovi je i njegovog angažmana kao voditelja i rukovodioca postdiplomskog studija na Akademiji likovnih umjetnosti u Sarajevu.

Prof. dr. Sadudin Musabegović je odavno stekao visoki ugled u kulturnoj i znanstvenoj javnosti u Bosni i zemljama nekadanje Jugoslavije. Njegovi znanstveni eseji i rasprave i knjige doživjeli su izuzetno laskave ocjene i prikaze. Domašaj njegovih istraživanja u području filozofije, estetike, teorije i kritike umjetnosti, filozofije umjetnosti, napose estetike likovne umjetnosti i filma legitimira ga kao značajnu i samosvojnu autorsku personalnost. Vrstan je znalac moderne filozofije i estetike slikarstva i filma, briljantan stilist, virtuoz u estetičkim analizama i u fenomenologiji svijeta života (Husserl). U kritičkim sudovima koje smo imali čast izricati i dokazivati, od njegovog djela *Mimesis i konstrukcija* do djela *Sliv i vir*, rekli smo da Musabegovića odlikuje studioznost, brižljiva analiza, misaona odvažnost i dubina u svim njezinim visinama, snaga diferenciranog mišljenja koja je ovdje i osebujni stil. I njegova estetika ili filozofija umjetnosti, suvremena estetika, teorija i kritika umjetnosti, po neizbježnoj logici, pripada najvišim dometima znanstvenog, filozofskog i kulturnog stvaranja kod nas.

Spomenimo samo fragment iz kritičkog suda o djelu *Mimesis i konstrukcija*, koje je 1982. godine dobilo veoma značajnu *Šestoaprilsku nagradu grada Sarajeva*: „Musabegovićeva knjiga je jedna od onih koja je utemeljena na svestranom poznavanju sklopa pitanja o kojima raspravlja, koja je autentično estetičko, znanstveno-hermeneutičko djelo čiji je iznimni doprinos suvremenoj estetičkoj i filozofskoj teoriji. Ono zacijelo spada u najviše domete estetičke teorije u nas, u krugu naših teorijskih iskustava i značajnih rasprava o estetici, o svijetu slike, predstave, fantazije, o dramaturgiji figurativnosti i nefigurativnosti.“ Prof. dr. Sadudin Musabegović argumentirano govori o kulturnom naslijeđu, o arhitekturi kod nas, o tome da se „estetsko ne može tako lako emancipirati od etičkog, gdje su etičko i estetičko nerijetko u samoisključivanju“. Posebno ističemo kritičke analize u esejima *Rasuta kazivanja* (2006). O njima, o njihovim uvidima kazuju recenzenti: akademik Vladimir Premec i prof. dr. Ibrahim Krzović: „Knjiga Sadudina Musabegovića *Rasuta kazivanja* (...) motivski diskontinuitet pretače u kontekstualni kontinuitet, koji je u preplitanju i varijaciji motiva, tema i sadržaja, linija i formi, kao i tekstualnih žanrova (...) prema temama i autorima kojima se bavi, ona predstavlja i svojevrsni prilog skici savremene filozofije u Bosni i Hercegovini” (akademik Vladimir Premec).

„Unutar šireg socio-kulturnog prostora i njegovih žarišta intelektualizma gdje je savremenik ličnostima o kojima piše i sudionikom kulturnih zbivanja, dr. Musabegović nizom studija i ovim izborom tekstova, eseja, studija i do sada objavljenim knjigama, kao i drugim oblicima rada, i sam se nadaje kao ličnost referentna za savremeno filozofsko estetičko promišljanje i teoriju umjetnosti (...). Dio knjige *Kulturno naslijeđe: Etičke i estetske komponente* jedan je od rijetkih diskursa koji, kako za teorijsko-estetičke potrebe tako i uopće, nudi relevantne elemente za prosudbe i djelovanja u struci, kulturi i državnoj administraciji” (prof. dr. Ibrahim Krzović).

Za tako iznimnog autora „iskupljenje“ koje, kako veli Gaston Bachelard, „ima osnovni stvaralački karakter, za nas svjedočanstvo o značajnim zapažanjima i izuzetno dragocjenim, očekivanim estetičko/teorijskim razmatranjima bića umjetnosti/filma”.

Odavno je znanstveno, prije svega, estetičko djelo prof. dr. Sadudina Musabegovića visoko vrednovano u mnogobrojnim kritikama, esejima i to kao „monumentalni teorijski rad“. Knjiga *Žargon otpatka* doživljena je kao fascinantna za čitateljstvo. Riječ je zacijelo o estetičkom i filozofskom tekstu u kojem autor ispisuje ono što je u znaku estetike moderne i postmoderne, o

novom estetičkom iskustvu i dometima umjetnika, slikara i pisaca. On je u znaku „drugog lika“, njegovih kriptičnih likova, simbola etc. A savijanje „drugog luka“ je u stvari dug prema prvom, prema knjizi *Mimesis i konstrukcija*.

Facit

Osobno i veoma prepoznatljivo stvaralaštvo Sadudina Musabegovića u polju estetike, filozofije, teorije umjetnosti, slikarstva i filma fascinira dubinom svojih uvida, znanstvenih istraživanja. On je jedan od najistaknutijih estetičara, mislilaca i pisaca kod nas. Estetičar, filozof, likovni estetičar, teoretičar umjetnosti, likovni kritičar, veoma plodan i originalan pisac, angažirani intelektualac. Objavio je sedam knjiga iz područja estetike, filozofije, likovne estetike, estetike filma. Veoma je zaslužan u polju suvremene estetike, estetike moderne umjetnosti, sa stilističkom virtuoznošću, koja stvara zadovoljstvo u čitanju i razumijevanju.

Ukratko, djela prof. dr. Sadudina Musabegovića su izniman doprinos estetici, suvremenoj filozofiji umjetnosti i slikarstva, duhovnim znanostima, kao što su humanities. Za svoja djela je dobio najviša priznanja.

Riječ-dvije o djelima Sadudina Musabegovića

Mimesis i konstrukcija („Veselin Masleša“, Sarajevo, 1982)

Mimesis i konstrukcija je veoma neobično i izuzetno djelo. Neobično je po tome što je ono žuđeno i ostvareno. Misao i volja, teorijska i praktička sposobnost se posređuju i plodno spajaju. Želja da se analizira i istraži ono što čini tajnu sazdanosti svijeta umjetnosti, odnos između zbilje i umjetnosti, da se, na kraju, unutar jedne estetike filma osvjetli i promisli odnos između mimetičkog i konstruktivnog momenta jedinstvenog života umjetničkog djela. Izuzetno je, prije svega, po metodi i postupku izvedbe temeljne ideje. Ona izbjegava sve zamke, sve one teorijske i teorijske predrasude – filozofske, estetičke, teorijske uopće – koje potiču iz tradicije ili iz modernog doba i koje prikrivaju ili izopačavaju spoznaju strukture i života umjetnosti, pitanja koja on postavlja. Od samog početka zapažamo drevnu istinu da je „filozofsko mišljenje uvijek na tragu stvari koje su najdostojnije da se spoznaju, na tragu velikih i važnih spoznaja“ (Nietzsche), da dijalektika nije umišljeno dubokoumlje, već jedina metoda da se ono zbiljsko, napose u svijetu umjetnosti uvidi, analizira i pojmovno izrazi.

Postupajući na taj način, na kritičko-hermeneutičkom planu Musabegović je, čini mi se, htio izbjeći svaki redukcionizam, svaki idolatrijski odnos prema ovoj ili onoj filozofskoj i estetičkoj teoriji, prema despotiji temeljnih odrednica bića umjetnosti: mimesisa, poiesisa, mathesisa itd. Stoga i kritička rekonstrukcija povijesti estetičke teorije od doba Platona i Aristotela, Kanta i Hegela do najznačajnijih predstavnika novijeg doba, kao što su Lukacs, Adorno, Bloch, Benjamin, E. Grassi, Gehlen, Heidegger, M. Bense, R. Barthes, J. Derrida i dr. pokazuje mogućnost odbacivanja izopačenja središnjih estetičkih pojmova koji su suodređeni povijesnom i kulturnom situacijom.

Uz redefiniranje pojma mimetičkog u svijetu umjetnosti, koje je Musabegović brižljivo i iscrpno izveo, a ono sve redukcionističke teorije mimeze kao oponašanja/odraza uzima kao filozofsko-estetički arhaizam, uz ideju jedinstva mimesis-tehne-poiesis, ukratko, mimetičkog i konstruktivnog, koji gube svoju polarnost i suprotstavljenost, obesnažene su one estetičke teorije koje apsolutiziraju jedan od ovih momenata. S izvanrednom dosljednošću, jasnoćom pojmova, strogim diferenciranjem umjetničke prakse, posebno fotografije i filma, pisac je pokazao, naprimjer, da je mimetička djelatnost ono što je neodvojivo od produktivne slobode i čiste imaginacije. Upravo zato Musabegovićeva filozofsko-estetička misao pokazuje da sazdanost svijeta umjetnosti zahtijeva svojevrсну dijalektiku pojma, ono filozofsko mišljenje koje nije potiranje već razotkrivanje dijalektike umjetničke prakse koja sadrži u sebi tu igru mimetičkog i konstruktivnog. Predstavljajući čitavu mrežu relacija i ispreplitanja zbilje i umjetnosti, mimetičke aktivnosti i poetičke proizvodnje, analizirajući pojmove kao što su moment produkcije u mimetičkoj aktivnosti, mimesis i teorija identifikacije, film između mimesisa i tehne, fotografija i prezentacioni simbol, fotoprivid, filmski privid, primarni i sekundarni kvalitet slike, fotografska i filmična priroda filma, fotogenija iz horizonta perceptivnog subjekta, Musabegović nam nudi jedno značajno djelo, jedan novi uvid u bit estetičkog fenomena, posebno filma.

S obzirom na to da je Musabegović kritički rekonstruirao i moderne estetičke teorije koje nastoje razumjeti i misaono artikulirati tradicionalnu i suvremenu umjetnost, da se njegova vlastita senzibilnost nije suzila ili okamenila, nije fetišizirala kao, naprimjer, kod Lukacsa, njegova razmatranja u prvi plan dovode dijalektiku odnosa mimetičkog i konstruktivnog. Rekao bih da se Musabegovićevim djelom, koje ne bi trebalo procjenjivati samo sa stanovišta puke akademske i disciplinarne misli, pokazuje da svijet umjetnosti ima svoj vlastiti kategorički imperativ koji kritička estetička teorija mora imati na umu.

Nema sumnje, *Mimesis i konstrukcija* Sadudina Musabegovića predstavlja originalno djelo ne samo svojim idejama, analitičkim postupkom već i jezičko-stilskom, pojmovnom sazdanošću, koja je u legitimnom srodstvu sa onom filozofijom koja bi bila, kako veli Adorno, obavezna nenaivnost, koja je za dubinsko istraživanje, koje ne potire moment istine u idealizmu i kada se okreće protiv njega, djelo visokog teorijskog nivoa, znalačko, misaono bogato i podsticajno, djelo koje doista obogaćuje modernu estetičku teoriju, posebnu teoriju filma. S druge strane, to djelo svjedoči ne samo o autorovom interesu za najsloženije probleme moderne kritičke estetike, o njegovom načinu promišljanja koje je protivno „dekorativnoj frazi“, sterilnosti i stereotipnosti izraza, o tome da je jezik sloboda ili je umrtvljen. Ono, naime, svjedoči da je bilo više razloga da bude napisano, a nadam se i čitano. Naravno, taj „dovoljni razlog“ suštinski je važan: duh, tamo gdje ga ima, uopće ne može da se ponavlja (P. Valéry).

(Časopis „Izraz“, Sarajevo, 1984, XXIX, 1-2, str. 120–121; SAD, 10. 4. 2000)

Sliv i vir: Oglеди o umjetnosti

Rukopis knjige Sadudina Musabegovića *Sliv i vir: Oglеди o umjetnosti* u opsegu iznosi 160 kompjuterskih kartica teksta. Formalno je strukturiran u dva glavna dijela: I. „Sliv i vir“, II. „Struktura filozofskog izricanja“.

Prvi dio „Sliv i vir“ se artikulira u pet problemskih krugova. To su: *Nabori moderne estetike, Produktivna imaginacija i estetika proizvodnje, Teme u modernoj i postmodernoj umjetnosti, Paralipomena o nadrealističkom šoku i montaži, Film i jezik*, a drugi dio „Struktura filozofskog izricanja“ se artikulira u niz tematskih krugova: *Put je izlokana – putovanje je moguće, Govor protiv očiglednosti, Paradoks trajnosti i trajanja, Rembrantovo lice, Dnevnik jednog lica, Samo je ugasilo sunce oko, Sjenovita ontologija, Stvarnost sapeta u tren, Onirički realizam, Pismo, Svlačenje spoljašnosti i unutrašnjosti, Prostorni binarizam, Zbivanje drveća, Koherentna otrgnutost*.

Riječ je, zacijelo, o filozofskom i estetičkom tekstu u kojem autor ispisuje ono što je u znaku estetike moderne i postmoderne, o estetičkom iskustvu i dometima umjetnika, slikara i pisaca u Bosni i izvan Bosne. On je u znaku „dugog luka“, njegovih kriptičnih likova, simbola etc. A „svijanje drugog luka je ustvari dug prema prvom, prema knjizi *Mimesis i konstrukcija*“. Pri tome je jasno da tekst nije podesan za uobičajeno prikazivanje i ocjenjivanje. Prvobitno je bio uvršten u plan filozofske biblioteke „Logos“ pod nazivom *Mimesis i dekonstrukcija*. I trebalo je da se pojavi još 1992. godine, no, kao dio estetičkih istraživanja u Centru za filozofska istraživanja u Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, koji predstavlja uglavnom prvi dio Musabegovićeve knjige, ona je već sasvim opravdano prestrukturiranje prvobitnog naziva knjige *Mimesis i dekonstrukcija*. I sada se na nov način, u smislu „lučne putanje“, promišlja i analizira polje djelovanja „strukture proizvodilački poiesis/mimetička aktivnost/činjenje tehne“.

Ukratko, riječ je aspektima moderne estetike, o estetičkoj teoriji umjetnosti moderne i postmoderne, o aporetici njenih nastojanja. Nabori moderne estetike upućuju već na novija poststrukturalistička i u izvjesnom smislu fenomenologijska istraživanja, ali je tu sa svojim plodnim uvidima Adornova estetička teorija kojom se Musabegović već dugo zanima otvarajući njene nove horizonte u odnosu na estetiku proizvodnje i na estetiku recepcije (Jaus). On nas uvodi u središnja polja diskursa suvremene estetike, promišljanja pojmova kao što su „stvaranje poetičkim mimesisom druge prirode“, distinkcija između činjenja i rada/rađenja, estetika proizvodnje, teorija tekstualne proizvodnje i označiteljske prakse, koja se vezuje za predstavnike francuskog poststrukturalizma. Autorova istraživanja u ovoj knjizi zahvaćaju obuhvatno polje estetičke teorije, napose one Adornove, u kojoj je „kritika i negacija smisla, također, kritika i negacija mimesisa kao reprezentacije, izraza kao saopštenja, izvještaja, tvrdnje“. Time postaje jasna konstelacija: „proizvodilački poiesis, mimetička aktivnost i činjenje tehne“.

On je pokazao sav značaj pitanja o tehne u modernoj i postmodernoj umjetnosti, polazeći od jedne Heideggerove ideje o odbjegliosti Bogova iz svijeta. Riječ je o pomicanju umjetnosti u vidokrug estetike i metafizike subjektivnosti. U eseju *Paralipomena o nadrealističkom šoku i montaži* autor ponovo analizira Adornovu estetičku teoriju, sa otvaranjem pitanja o biti moderne umjetnosti, o montaži koja je sa svojom posljedicom, šokom, „postala paradigma moderne umjetnost“.

U drugom dijelu knjige riječ je o 15 eseja koji sežu od pitanja o strukturi filozofskog izricanja, raspravljajući o filozofskom djelu Kasima Prohića, do moderne esejistike, napose, estetike slikarstva u Bosni i izvan Bosne. Riječ je o poetici Jovice Aćina, Miodraga Pavlovića, u izuzetno misaono i stilski oblikovanim esejima.

I eseji *Sjenovita ontologija*, *Stvarnost sažeta u tren* i *Koherentna otrgnutost* posvećeni su različitim estetskim iskustvima, „sjenovitoj ontologiji“ Nedžada Ibrišimovića, analizi dva lika, Dine i Malika, u filmovima E. Kusturice i Abdulaha Sidrana „Sjećaš li se Dolly Bell“ i „Otac na službenom putu“ i predstavljaju autorovu novu fenomenologiju životnog svijeta, onog Ništa i Svega, sjene, naprimjer, onog što jeste „polifona narativna pletenica“.

S obzirom na sve kvalitete ove knjige, na fenomenologiju poetike, slikarstva i narativnog diskursa, literature, ova knjiga Sadudina Musabegovića predstavlja veoma značajno artikuliranje i produbljivanje naše filozofske, estetičke, znanstveno-fenomenološke, duhovne produkcije. I ono je novo djelo u njegovom stvaralačkom opusu. S obzirom na značaj i vrijednosti – tematske, filozofsko-analitičke, estetičke i stilske – s osobitim zadovoljstvom preporučujem knjigu prof. dr. Sadudina Musabegovića za publiciranje, u njoj su na briljantan način stilizirani kritički ogledi o umjetnosti, o živoj duhovnoj realnosti.